

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертаційне дослідження

Кисельової Тетяни Іванівни

«Хор у grand opera:

композиційно-драматургічний та виконавський аспекти»,

представленого на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю

025 – музичне мистецтво, галузь знань 02 – Культура і мистецтво

Рецензована наукова робота привертає увагу завдяки комплексному підходу до розв'язання проблем з дослідження хорового чинника в grand opera, який з точки зору композиційно-драматургічних і виконавських аспектів, набуває в творчості Д. Обера, Дж. Мейєрбера та Ф. Галеві яскравого новаторського втілення. Актуальність дослідження Кисельової Т.І. «Хор у grand opera: композиційно-драматургічний та виконавський аспекти» обумовлена наступними позиціями: по-перше, - відсутністю наукових робіт у сучасній музикознавчій літературі, в яких вирішена проблема виявлення значущості хорового компонента, як одного з чинників формування grand opera; по-друге, - «затребуваністю grand opera у сучасній виконавській практиці, що з необхідністю вимагає осмислення драматургічної ролі хорового чинника в оперному цілому для створення виконавської інтерпретації» (с.20).

Серед позитивних якостей дисертації зазначимо оригінальність формулювання теми дослідження, що спричинена вибором матеріалу – нотним текстом та виконавськими версіями опер «La muette de Portici» Д. Обера; «Robert le Diable», «Les Huguenots» Дж. Мейєрбера, «La Juive» Ф. Галеві і виникає в якості об'єкту дослідження – оперне мистецтво та його предмету - композиційно-драматургічні та виконавські аспекти хорового компонента у grand opera, підкреслюючи новації у розкритті поставленої мети – «визначити композиційно-драматургічні функції та виконавську специфіку хору в grand opera» (с. 20).

Практичне значення пропонованого дослідження має як теоретичну, так і практичну цінність. Дисертація Кисельової Т.І. збагачує досягнення музикознавства, містить низку цікавих і нових спостережень, різнобічно розглядає визначні твори у жанрі *grand opera*. Матеріали та висновки дослідження стануть у нагоді проведення занять в навчальних курсах «Історія світової музичної культури», «Аналіз та інтерпретація музики», «Основи оперної драматургії», «Історія і теорія хорового виконавства», «Хорова література», в класах хорового та оперно-симфонічного диригування закладів вищої музичної освіти України та інших країн світу, у виконавській практиці диригентів і хормейстерів оперних театрів.

Матеріал, методи, теоретична і джерельна бази, наукова новизна отриманих результатів дозволяють засвідчити логічність й послідовність структури дослідження, концептуальну доцільність кожного розділу та підрозділів дисертації. Логіка дослідження розгортається відповідно до традиційної тричастинної будови (вступ, три розділи (12 підрозділів), висновки, список використаних джерел, додаток). Зміст та логіка викладу матеріалу відповідає всім встановленим МОН України стандартам та пропозиціям до робіт такого рангу.

Термінологічний аналіз базових понять дисертації, що відображені у ключових словах - жанр, національні традиції, хорова драматургія, опера ХІХ століття, хор, вокально-хорові твори, хорове письмо, функції хору, хормейстер, інтерпретація, композиційно-драматургічна виконавська практика, типологія хорового чинника, - вказують на чіткий орієнтир автора щодо поставлених питань та вимірюють обсяг дискусії.

Виокремимо основні компоненти наукового дискурсу дослідження, які найбільш змістовно увиразнюють дослідницьку концепцію її авторки.

У Розділі 1 «Методологія досліджень хорового компонента в оперному цілому» репрезентовано науково-методологічні засади та теоретичні підходи до аналізу ролі хору в оперному жанрі. У Підрозділі 1.1 дисертантка зосереджується на розгляді розвитку хорознавчої традиції стосовно означеної проблематики в

українському музикознавстві з другої половини ХХ століття. Тут підкреслено, що хорові сцени почали розглядати не лише як фон, а й як ключовий елемент оперної драматургії. За результатами аналізу праць О. Батовської, Н. Белік-Золотарьової, Л. Бутенко, І. Куриляк, О. Летичевської, було систематизовано дослідження драматургічних функцій хору та виявлено особливості типологій, запропонованих цими авторами.

Цінним здобутком даного підрозділу є змодельовані на основі дослідження Н.Белік-Золотарьової та А. Jacobshagen, критерії для визначення драматургічної ролі хору в *grand opera*. Вони враховують наступні позиції: період створення опери та її стиль; лібрето, що відображає значення хору; хорові партії як дійові особи; структура хорових сцен; музичні та вокальні особливості хору; інтонаційна драматургія; різновиди хорових побудов.

Розгляд ґрунтовних досліджень оперної спадщини Д. Обера, Дж. Мейєрбера та Ф. Галеві у працях українських і зарубіжних вчених (зокрема, Черкашиної-Губаренко, Сакало, Енської, Золотарьової, Шан Юн, Eliyabeth, Barlet, Jacobshagen, Henze-Döhring, Döhring, Gerhard, Großmann) дає підстави зробити висновок, що питання драматургічної ролі хору в *grand opera*, його функціонального значення та специфіки виконавського втілення залишаються недостатньо розкритими в музикознавчій літературі.

Підрозділ 1.2. присвячено розгляду еволюції французької опери та становлення *grand opera* від Ж.-Б. Люлі до Л. Деліба, звертаючи увагу на появу таких жанрів, як *opéra comique*, *opéra de sauvetage*, *grand opera* та *opéra lyrique*.

У підрозділі 1.3. дисертантка наголошує на тому, що значний вплив на формування жанру *grand opera* мали опери Л. Керубіні та Г. Спонтіні, а також лібрето Е. Скріба. *Grand opera* запровадила новаторство, перетворивши хор на символ народу — головного героя, який стає рушієм соціальних і релігійних конфліктів. Це підкреслює вирішальну роль хору у становленні *grand opera*.

Ключовою ідеєю Розділу 2 є дослідження драматургічних функцій хору в *grand opera*. Дисертантка зосереджується на вивченні функціональної ролі хору в найрепрезентативніших творах жанру *grand opera*: «*La muette de Portici*»

Д. Обера, «Robert le Diable» та «Les Huguenots» Дж. Мейєрбера, «La Juive» Ф. Галеві. Опері аналізуються у хронологічному порядку їх створення, що допомагає простежити еволюцію ролі хору в жанрі *grand opera*. Детально перераховуються численні драматургічні функції хору, такі як емоційно-психологічна, алегорична, історико-епічна, метафорична, динамічно-дійова, експозиційна, інфернальна, колористична, сугестивна, кульмінаційна, поліфункціональна, лейтмотивна, величальна, дійова, символічна, об'єднувальна, функція носія конфлікту. Авторка дисертації послідовно наголошує, що хор не є лише фоном, а виступає як «рушій повстанського руху», «головний чинник драматургічного розвитку», «протагоніст оперної дії», «символ масового протистояння», «носій конфлікту». Це показує важливість і новаторський погляд на роль хору.

Розділ 3 присвячено аналізу основних етапів формування виконавської концепції хорового компонента в *grand opéra*. Обґрунтовано специфіку трактування хорових сцен цього жанру, що зумовлена необхідністю залучення численного та високопрофесійного хорового колективу. Це пов'язано з потребою у розгалуженні хору на протиборчі групи, складністю хорової партитури та наявністю у хорових партіях тембрально насичених голосів. Такий підхід забезпечує повноцінне виконання монументальних оперно-хорових сцен у синтезі зі сценографією, де артисти хору втілюють знакові образи повстанців, демонів та учасників міжконфесійних конфліктів.

На основі аналізу виконавських версій опер «La muette de Portici» Д. Обера, «Robert le Diable» Дж. Мейєрбера, «La Juive» Ф. Галеві та «Les Huguenots» Дж. Мейєрбера, створених в останній третині ХХ – на початку ХХІ століть, виявлено тенденції до історично-орієнтованого виконавства та до проявів режисерського театру. Підкреслено прагнення постановників до створення повних виконавських версій (без купюр) та реалістичного відтворення сценічних ефектів завдяки сучасним технічним можливостям, що стимулює появу нових інтерпретацій.

Дисертантка наголошує на тому, що специфіка сучасного виконавського трактування хорових сцен у *grand opéra* полягає в осмисленому, стилістично вмотивованому підході, що базується на глибоких знаннях жанру та врахуванні сучасної сценічної мови. Це вимагає розробки методів роботи над хоровими сценами, які репрезентують протидіючі табори, з погляду втілення інтонаційної та тембральної драматургії, штрихового розмаїття та динамічної шкали від *pp* до *fff*. Важливим є поєднання академічної вокальної манери артистів хору та їхньої фізичної витривалості з надзвичайно складними сценічними завданнями для змістового розкриття оперного конфлікту.

Здійснений компаративний аналіз постановок дозволив визначити найбільш адекватні інтерпретації композиторського задуму творів Ф. Галеві та Дж. Мейєрбера. Зокрема, найповніше розкриття авторського замислу опери «La Juive» Ф. Галеві виявлено у постановці Опері Ніцци (2015), а найбільш рівноцінна реалізація концепції опери «Les Huguenots» Дж. Мейєрбера була досягнута у виконавській версії Opéra National de Paris (2018).

Отже, здобувачкою ґрунтовно доведено, що хор у *grand opéra* набуває принципово нового статусу, формуючи узагальнений, колективний образ народу, який постає як провідний герой оперної дії.

Висновки являють собою підсумок становлення концепції дослідження, повною мірою розкриваючи зміст поставлених завдань. Структуру дослідження вирізняє дедуктивна логіка оформлення. Рух наукової думки дослідниці плине від історії хорового компонента в оперному цілому, крізь теоретичне узагальнення драматургічних функцій хору в *grand opera* на конкретних прикладах («La muette de Portici» Д. Обера, «Robert le Diable» Дж. Мейєрбера, «La Juive» Ф. Галеві, «Les Huguenots» Дж. Мейєрбера) до аналізу виконавських інтерпретацій хорових сцен *grand opera* останньої третини ХХ – першої чверті ХХІ століть.

Позитивно оцінюючи здобутки дисертанта, вважаємо за необхідне висловити в дискусійному аспекті наступні побажання та запитання до представленої дисертаційної роботи.

Зауваження:

1. Наукова база дисертаційного дослідження дуже солідна, про що свідчить список використаних джерел (157 показників, з них 96 – іноземними мовами). Однак, серед великої кількості необхідних та важливих джерел відсутні фундаментальні наукові роботи Станішевського Ю., який вперше у своїх наукових дослідженнях звернувся до вивчення оперного твору з точки зору історії українського оперного театру як автономної соціокультурної інституції («Режисура в українському радянському оперному театрі», «Режисура в сучасному українському музичному театрі»); Стахевича О. («Вокальне мистецтво Західної Європи: творчість, виконавство, педагогіка», «З історії вокально-виконавчих стилів»), Ізваріної О. («Українське оперне мистецтво в історії національної художньої культури другої половини ХІХ – першої третини ХХ століття»); Берегової О. («Українська опера початку третього тисячоліття як дзеркало сучасної музичної комунікації»). На думку рецензента, дослідження названих авторів стали б у нагоді представленої на захист дисертації.

2. У Розділі 2, незважаючи на те, що детальність і точність є пріоритетом при визначенні драматургічних функцій хору, на думку рецензента, з погляду сприйняття інформації та її ефективної комунікації, що є важливим аспектом наукової роботи, послідовне визначення і перерахування драматургічних функцій хору наприкінці кожного підрозділу має певні недоліки. Серед них: когнітивне перевантаження, що може призвести до зниження динаміки тексту та аргументації. Можливо, більш доцільним було б використання табличного або графічного зіставлення. Це дозволило б систематизувати матеріал і показати взаємозв'язок між функціями.

3. До Додатків було б доцільним увести нотні приклади хорових сцен, що були ґрунтовно проаналізовані в теоретичному та виконавському аспектах версій оперних творів, обраних для матеріалу дослідження.

З метою уточнення деяких положень дисертації поставили наступні **запитання**:

1. Підрозділ 1.1 присвячений «Хору в оперному жанрі як проблемі музикознавства та хорознавства». Як саме у вашому дослідженні здійснено синтез цих підходів для досягнення наукової повноти? Обґрунтуйте, яким чином запропонований вами синтез допоміг розкрити драматургічні функції хору в *grand opéra*.

2. Які специфічні виконавські та постановочні труднощі постають перед хормейстером при підготовці хору до постановки *grand opéra*? Чим вони відрізняються від викликів, пов'язаних з роботою над класичним оперним та кантатно-ораторіальним репертуаром?

Наведені зауваження і питання не впливають на загальну позитивну оцінку дослідження Кисельової Т.І., оскільки спрямовані на перспективу подальшої розробки актуальної й значної за обсягом теми, пов'язаної з оперно-хоровим мистецтвом.

Отже, після ознайомлення з текстом дисертації Кисельової Тетяни Іванівни «Хор у *grand opera*: композиційно-драматургічний та виконавський аспекти», констатуємо вирішення всіх поставлених завдань, а саме: простежити еволюцію французької опери XVII–XIX ст. та розвиток *grand opera*; систематизувати наукові підходи до вивчення ролі хору в драматургії опер *grand opera*; дослідити ключові опери Д. Обера («*La muette de Portici*»), Дж. Мейєрбера («*Robert le Diable*», «*Les Huguenots*») та Ф. Галеві («*La Juive*») для визначення композиційно-драматургічної ролі хору; виявити особливості інтонаційної драматургії хорових побудов та їх виконавського втілення; визначити етапи формування інтерпретаційних версій хорових сцен та проаналізувати сучасні постановки цих творів, зокрема через компаративний аналіз.

Таким чином, дисертація Кисельової Тетяни Іванівни «Хор у *grand opera*: композиційно-драматургічний та виконавський аспекти», подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 02 Культура і мистецтво за спеціальністю 025 – «Музичне мистецтво», є оригінальним, цілісним і

завершеним дослідженням, що відповідає чинним вимогам, затвердженим МОН України. Все зазначене вище дає підстави констатувати, що Кисельова Т.І. заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 02 Культура і мистецтво, за спеціальністю 025 – «Музичне мистецтво».

Доктор мистецтвознавства, професор,
професор кафедри хорового та
оперно-симфонічного диригування
ХНУМ імені І. П. Котляревського

Батовська О.М.